

DVA PŘÍSPĚVKY K VÝVOJI EXEKUČNÍHO ŘÍZENÍ V ČESKÉM PRÁVU ZEMSKÉM

Valentin Urfus

1. ZVOD A PANOVÁNÍ

Velmi významnou oblast feudálního šlechtického (zemského) práva v našich zemích tvořila pravidla o exekuci. Ve shodě s tím, že půda byla hlavním výrobním prostředkem v ekonomice feudální společnosti a že pozemkové vlastnictví bylo základem politické moci feudální šlechty, nabyla v českém zemském právu velkého významu zvláště pravidla o immobiliární exekuci, neboť exekuce vedená na nemovitý, tj. pozemkový majetek, byla — možno říci — hlavním druhem majetkové exekuce, kterou české zemské právo znalo. Mobiliární exekuce, až na některé celkem nevýznamné výjimky, byla v zemském právu institutem prakticky neznámým a rovněž exekuční postup užívaný proti těm příslušníkům šlechtické třídy, kteří výjimečně byli bezzemky, měl spíše účinky personální exekuce než charakter mobiliární exekuce majetkové.

Dokladem toho, jak velký byl význam immobiliární exekuce v zemském právu, ba v celém životě české společnosti staršího i mladšího středověku, je především vývoj jednotlivých institutů immobiliární exekuce zemského práva zrcadlící velmi citlivě a přesně povahu feudálního pozemkového vlastnictví. O významu této oblasti šlechtického práva českého feudalismu tentokrát v širším kulturním rozsahu svědčí konečně i skutečnost, že jednotlivé instituty immobiliární exekuce českého zemského práva se udržely především terminologicky a bezpochyby i institucionálně téměř až do konce feudalismu v našich zemích, přetrvavše tak záplavu německo-latinského vyjadřování a římskoprávní recepce od poloviny 17. až do konce 18. století.

Exekuční řízení bylo podle pravidel českého zemského práva velmi složitým procesem plným rozličných formalit, z nichž řada měla bezpochyby starý symbolický význam. Rovněž v jednotlivých institutech exekučního řízení je možno snadno odhalit některé prvky regulované svépomocí, což svědčí ve stejné míře o jejich velmi starém původu. Přes veškerou komplikovanost exekučního řízení je možno základní jeho schéma stanovit zhruba asi tak, že nejdůležitějším bodem celého řízení a v pravém smyslu jakýmsi jádrem celého exekučního procesu byl institut označovaný jako „zvod“ nebo v latinsky psaných pramenech jako „inductio“. Zvod dominoval především počátečnímu stadiu exekučního

řízení a předcházela mu toliko tzv. úmluva, což byla v podstatě jakási formální poslední výzva adresovaná povinné straně, aby splnila svou povinnost uloženou jí soudním rozhodnutím.

Zemské právo neznalo však jednotné exekuční řízení. Při immobiliární exekuci v zemském právu je možno hovořit o dvou základních formách. O tom, která z nich bude v konkrétním případě přicházet v úvahu, rozhodovala především ta okolnost, zda exekuce byla vedena za účelem vydobytí peněžitého plnění, které bylo straně podlehnuvší ve sporu uloženo panským nálezem zemského soudu, či zda exekuce měla za cíl provést nález ve sporu o určení vlastnického práva k pozemkovému majetku. V prvním případě navazoval na provedený zvod — nikoliv však bezprostředně, nýbrž po dalším úkonu nazývaném „panování“ — úřední odhad pozemkového majetku, který svým významem v exekučním řízení soupeřil se zvodem. Odhad doprovázelo pak ještě další „panování“, které celé řízení uzavíralo.

Naproti tomu v druhém případě u exekuce z vlastnických sporů nebylo exekuční řízení formálně tak bohaté a bylo naopak ve shodě s povahou věci daleko kratší. Spočívalo totiž jen ve zvodu a jej doprovázejícím panování, které i zde, podobně jako v prvním případě po odhadu, exekuční řízení uzavíralo.

Nejen však svým postavením v rámci exekučního řízení a svou funkcí náležel zvod k jeho nejdůležitějším článkům, nýbrž i z hlediska vývoje exekučního řízení zemského práva je zvod spolu s panováním skutečným klíčem k jeho poznání.¹

Naše nejstarší systematická zachycení zemského práva ve 14. stol. nám podávají zevrubný popis exekučního řízení vedeného na pozemkový majetek za účelem vydobytí peněžitého plnění uloženého panským nálezem. Podle obrazu, jenž z těchto pramenů vysvítá, spočíval zvod v tom, že vymáhající strana za úřední asistence některých zemských úředníků získávala určitá práva k pozemkovému majetku svého odpůrce, který ve sporu s ní podlehl a byl odsouzen k peněžitému plnění. Dosaďovací literatura se v celku shodovala na tom, že exekvent získával zvodem k pozemkovému majetku svého odpůrce zástavní právo a tak jím byla prý specifikována ještě dále určitá vázanost, která omezovala ve

¹ Ze starší literatury o exekučním řízení čes. práva zemského srov. zejm. H. J i r e č e k, Exekuce neboli vedení práva, Právník, roč. III. (1864), V. B r a n d l, Staročeské řízení soudní, tamtéž, roč. VIII. (1869), J. K a p r a s, K dějinám českého zástavního práva, Praha 1903 (znovu pak též v Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, roč. XVII.—XVIII. 1905—06), E. W e r u n s k y, Die Majestas Carolina, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt., IX., 1888. — Z novější literatury srov. poznámku, kterou má v úvodu ke své edici Ondřeje z Dubé F. Č á d a a zvl. pak nejnověji V. V a n ě č e k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, a Dějiny státu a práva v ČSR v l. 1938—1948 a další doplňky ke „Krátkým dějinám“, Praha 1958, str. 138—9.

zcela volné dispoziční nemovitým majetkem pohnaného již od okamžiku provedení pŕihonu.²

Prameny zemského práva 14. stol. nám však podávají obraz poněkud jiný. Právě dotčená these jim sice v podstatě neodporuje. Na jejich základě je však závěr o tom, že zvedený získává zvodem zástavní právo k pozemkovému majetku exekutovu, možno ještě dále rozvésti a zpřesnit. Jak z těchto dokladů vyplývá, byla oprávnění, která zvedený získával, daleko konkrétnější povahy než jen všeobecně formulované zástavní právo. Doklady, které máme k dispozici nám totiž velmi zevrubně líčí situaci, kdy při zvodu přijede na statek povinné strany exekvent s úřední asistencí. Na statku povinné strany, tedy bezpochyby v poddanské vesnici nebo v některém ze správních center exekutova patrimoniálního velkostatku, svolali úřední orgány doprovázející exekventa poddané a vyzvali je, aby se nadále chovali k šlechtici, kterého zvádějí jako ke svému pánu, tj. jako ke své pozemkové vrchnosti. Současně byla poddaným adresována i další výzva, aby nechtěli-li se zaříditi podle zmíněného pokynu, se do dvou týdnů vystěhovali. S touto procedurou bylo pak spojeno i určité odhadní řízení, ve kterém byl pozemkový majetek povinné strany odhadnut podle výše výnosu patrimoniálních dávek a zvod byl pak proveden jen na tu část, která odpovídala v určitém poměru výši peněžitého plnění, pro které byla vedena exekuce. Poměr, kterým se řídilo odhadování, nebyl zřejmě zcela ustálen a praxe patrně kolísala mezi několika měřítky, která se však od sebe navzájem příliš nelišila.³ Ze zpráv o tomto odhadu, který zvod doprovázel, vyplývá, že ne všichni poddaní exekutovi byli zavazováni při zvodu povinností chovat se ke zváděnému jako ke své pozemkové vrchnosti. Tato výzva bývala bezpochyby adresována jen té části, jejichž patrimoniální povinnosti podle stanoveného klíče kryly exekvovanou pohledávku. Zvod na tu část majetku pozemkového, kterou povinná strana provozovala ve vlastní režii, tedy především na její poplužní dvory, byl veden až v druhé řadě, nestačil-li výnos poddanských povinností ke krytí exekvované pohledávky.⁴

Ve zvodu, jak nám jeho obraz vyplývá pro 14. a počátek 15. stol. ze soudobých právních pramenů, jde-li o exekuci pro peněžitou pohledávku, se velmi dobře odráží způsob, jakým exekuční pravidla českého zem-

² M. Stieber, K vývoji správy, Praha 1901, str. 30 a n., Kapras, op. cit., str. 16 a J. Markov, Přípravné řízení procesní v českém zemském právu XIII.—XVII. století, Bratislava 1930, str. 200.

³ K celé proceduře srov. Codex juris Bohemici, ed. H. Jireček (dále: CIB), II.2, Praha 1870, Ordo iudicii terrae, čl. 46 a Majestas Carolina, čl. CIV. § 2; poměr, kterým se řídilo odhadování podle Ordo byl 10 hřiven bez lota: 11½ hřivny, podle Maj. Car. 10 hřiven ku 1 hřivně.

⁴ Srov. tamtéž, poplužní dvory a vše, co není „hereditas censualis“, bylo v takovémto případě obtíženo „titulo obligationis verae“.

ského práva vyjadřovala feudální společenské vztahy. Skutečně také výrazně uplatněný zřetel na pozemkově vrchnostenská práva feudálů je páteří celého zvodu.

Zvod nepřinášel však exekventovi vlastnictví k pozemkovému majetku jeho odpůrce. Nepřinášel exekventovi ani držbu spojenou s přímou disposicí předmětem exekuce. Naproti tomu však exekvent získával velmi významná pozemkově vrchnostenská práva k nemovitému majetku svého odpůrce, a to především nejdůležitější z nich, totiž právo vybírat od poddaných svého odpůrce feudální rentu ve formě peněžitých dávek a platů. V tom je také skryt snad nejpriznačnější rys zvodu ve 14. a na počátku 15. stol., který z něho činí opravdu typický právní institut své doby. Povaha zvodu v této době velmi dobře ukazuje i na to, oč ve skutečnosti v exekučním řízení šlo a co bylo jeho hlavním cílem a účelem: zajistit co nejrychleji a nejpružněji vítězné straně možnost pobírat feudální rentu od poddaných svého podlehnuvšího soupeře. Vše ostatní proti tomu jasně a zřejmě ustupovalo do pozadí. Tak především nerozhodovaly otázky vlastnictví, otázky skutečné držby a bezpochyby nešlo ani o to, aby exekvent získal všechna práva pozemkové vrchnosti. Ba naopak v obsahu pozemkově vrchnostenských práv ustupovala do pozadí zřejmě vlastní vrchnostenská jurisdikce před právem na присвоjování si feudální renty. Jak se zdá, pozemkově vrchnostenská jurisdikce i po provedeném zvodu zůstávala původní pozemkové vrchnosti, která ostatně také nepřestávala být ani vlastníkem dědin, na něž byl vykonán zvod.

Tato charakteristika platí ovšem výhradně pro zvod v exekučním řízení pro peněžitou pohledávku. Šlo-li naopak o zvod na podkladě vlastnického sporu, byla ovšem situace jiná. Z povahy věci vyplývalo — neboť vítězná strana byla již vlastníkem pozemkového majetku, který se stával předmětem exekuce — že exekut musil svého odpůrce při zvodu vpustit do držby, takže zvod zde se stal prostě odevzdáváním držby. Takovéto odevzdání držby při zvodu bylo mimo to zajištěno ještě velmi ostrými sankcemi, vyúsťujícími po případě i v to, že zpěčující se exekut mohl být prohlášen za psance.⁵

Svoje právo vybírat pozemkově vrchnostenské požitky měl vykonávat exekvent především v běžných termínech, kdy se podle obecného zvyku platil poddanský úrok, tedy na jaře o sv. Jiřím (24. dubna) a na pod-

⁵ Zvedenému jeho právo být vpuštěn do držby zajišťovalo v tomto případě užití tzv. obranního listu, jehož neuposlechnutí znamenalo v nejkrajnějším důsledku prohlášení neuposlechnuvšího psancem. Podle Ondřeje z Dubé („Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká“, ed. F. Čáda, Praha 1930), čl. 64—7 náleželo provádění zvodů při vlastnických sporech nejv. komorníkovi. Po zvodu nebylo pak třeba dalšího řízení proto, že komorník byl „pán dědický“ (čl. 65) a se zvodem byly prý tudíž spojeny účinky nabytí držby.

zim o sv. Havlu (16. října). Prameny, jimiž disponujeme, se zabývají v této souvislosti situací, která nastane, neřídí-li se poddaní, kterým při zvodu bylo uloženo, aby se chovali k exekventovi jako ke své vrchnosti, tímto příkazem a neuposlechnou-li rovněž ani další výzvy adresované jim stejně tak při zvodu, aby se vystěhovali ze svých gruntů, nechtějí-li plniti novému pánovi své poddanské povinnosti.⁶

To, že soudobé prameny se zabývají právě tímto případem a jeho řešením, jistě není náhodné. Podobná situace bývala po zvodu asi běžnou, neboť lze sotva předpokládat, že poddaní osedlí na statku, kde byl proveden zvod, měli jiné možnosti než ignorovat výzvy adresované jim při provádění zvodu. Především nutno mít na zřeteli, že poddaní, na něž se zvod vztahoval, neunikali z akčního radiu své dědičné vrchnosti a mohli se tedy stát velmi dobře předmětem nátlaku, ať již přímo z její strany či ze strany příslušníků správního patrimoniálního aparátu. Dále není možno zapomínat ani na to, že zvod se svými účinky se patrně velmi často vztahoval jen na část pozemkového majetku exekutova, takže místní poměry na příklad v určité poddanské vesnici při veškeré roztržitosti tehdejšího velkostatku mohly být jistě velmi pestré. Konečně je velmi obtížné si představit, že by se pozemková vrchnost — exekut spokojoval tím, že jeho poddaní platí cizímu feudálovi a nad to ještě jeho vítěznému odpůrci a že by loajálně svých poddaných šetřil a nepožadoval od nich splnění patrimoniálních povinností vůči sobě.

Právní prameny našeho 14. stol. se v podstatě shodují na tom, že zvedený exekvent přijížděl znovu po vykonaném zvodu na statek svého odpůrce, kam byl zveden, a že zde rovněž za úřední asistence — tentokráte za asistence některého z komorníků — vykonával další akt exekučního řízení, který je označován jako panování. Panováním měla být bezpochyby zdůrazněna a manifestována pozemkově vrchnostenská práva, která exekvent zvodem získal, což vyplývá již ze samotného názvu tohoto článku exekučního řízení. Podle obsahu zmíněných dokladů odebíral panující poddaným jejich dobytek. Smyslem takového zájmu dobytka bylo získat věcný ekvivalent toho, co by byl exekvent obdržel jinak ve formě poddanského platu. Jinými slovy tedy, jelikož poddaní nezaplatili, jak k tomu byli při zvodu vyzváni, byl jim pobrán dobytek. Těmito

⁶ Ordo iud. ter., čl. 47 „Quod si non fecerit(n)t“ (ke čtení srov. V. Vaněček, „Ordo iudicii terrae“ a jeho pořadí v právních památkách českých, Sborník věd právních a státních, roč. XLII., 1942, str. 159), Maj. Car., čl. CIV. § 5 „Quod si dicti incolae nec respondere actori tamquam domino nec de hereditate exire curaverint...“ Pokud snad jde o otázku, co nastalo, když se poddaní vystěhovali, zdá se, že zvedený dal statek, kam byl zveden, obdělati svými lidmi a držel jej až přišel čas k odhadu — J. Emler, Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae (dále: RTT), I. Praha 1870, str. 20—1, 1320, č. 65 „J. beneficiarius sum camerario S. induxerunt D. super hereditates... D. accepit nuncium camerarium a Pragensi beneficio... voluit poprawyty in hereditatibus suis inductis, in eis nichil inuenit, iussit arare et seminare, et tenet eas in Z... potenter“. Po té skutečně také následoval odhad.

několika slovy je možno charakterisovat asi nejpodstatnější část obsahu našich pramenů.⁷

Naznačený obraz vyvolává ovšem řadu otázek. Především není zcela jasná povaha tzv. panování a zvláště jeho poměr k zájmu dobytka, který při něm přicházel zřejmě běžně v úvahu. Ačkoliv starší literatura⁸ vysvětlovala panování prostě jako zájem dobytka, nelze s tímto vysvětlením souhlasit.

Při pozorném rozboru zpráv, kterými disponujeme, vyjde totiž nepochybně najevo, že zájem dobytka a panování samo byly dvě rozdílné věci, které sice začasť spolu přicházely, nicméně však podstatně spolu nespojuvisely.⁹ Nemůže být jistě pochyb o tom, že smyslem panování byl formální výkon pozemkově vrchnostenských práv zvedeného. Že tomu tak skutečně bylo, vyplývá velmi jasně i ze skutečnosti, že se v exekutním řízení setkáváme ještě jednou s panováním, a to s panováním po odhadu, jde-li o exekuci pro peníze, které bylo běžně zvláště pozdějšími památkami označováno jako panování „poslední“. V souvislosti s tímto panováním nesetkáváme se nikdy s nějakým zájmem dobytka či jiných movitostí. Naopak jasným smyslem tohoto panování je výkon patrimoniálních práv plynoucích tentokrátě však již z toho, že exekvent získal nad předmětem exekuce plné feudální vlastnictví, neboť pozemkový majetek, na kterém exekvent „naposled“ panuje, mu byl již „dědicky“ odhadnut. Tuto skutečnost naznačovaly i rozličné ceremonie jasně symbolického charakteru, s nimiž byl výkon posledního panování spojován. Tak při posledním panování byl stržen došek se střechy panského dvora, který tvořil centrum pozemkového majetku, nad nímž bylo panováno. Stržený došek byl pak slavnostně spalován, při čemž bylo slavnostně i vyhlášeno panování.¹⁰

Tomu, že panování nebylo podstatně spojeno se zájmem dobytka, nasvědčuje konečně i skutečnost, že v opačném případě by nemožnost vy-

⁷ Ordo jud. ter, čl. 47, Řád pr. z., čl. 47, Maj. Car, čl. CIV. § 5, Ondř. z Dub., čl. 72. Podle Ordo měly být zajímány „equos, pecora, pecudes“, a to „jakby úrok na právo staně stačil“ (Ondř. z Dub., čl. 72, Ordo, čl. 47 „pro censibus“) a nad to ještě „třetinou výš pro náklad“.

⁸ Typicky K a p r a s, op. cit., str. 18, který máte dohromady „jalové panování“ Všeřdovo (srov. níže) a zájem dobytka podle Ondřeje z Dubé. Podobně se snažil i V. Brandl, Glossarium..., Brno 1876, heslo „panování“, sloučiti zprávy z různých dob v jeden obraz. Naproti tomu J i r e č e k, op. cit., str. 397—401 měl zřejmě již určitější představy. Nejnověji srov. V a n ě č e k, Krátké dějiny, str. 182, který označuje panování jako výkon pozemkově vrchnostenské pravomoci slavnostně a formálně zahajovaný.

⁹ Např. doklady v RTT, I., str. 83, č. 23; str. 84, č. 24; str. 88, č. 2; str. 97, č. 4; str. 101, č. 3, str. 103, č. 4 a 5; str. 107, č. 8; str. 109, č. 10 — v zápisech o panování je vždy poznámka „nihil receptum“; dále srov. i tzv. Fragmentum praxeos judiciariae, CIB II.2, str. 98, kde popisována exekuce na toho, kdo nemá pozemkového majetku; zde se panuje bez zájmu a panování i zvod se provádí vyhlášením na trhu.

¹⁰ V. K. ze Všeřd, O právních země české knihy devatery, ed. H. Jireček, Praha 1874, IV. 15.

konat zájem dobytka byla znamenala nutně i znemožnění panování, k čemuž však nikdy nedocházelo.

Otázka, jaký byl vzájemný poměr panování a zájmu dobytka má význam nejen z hlediska přesného pojmového určení, nýbrž i pro uspokojivé řešení vývoje tohoto institutu a spolu s ním celého vývoje imobilární exekuce českého zemského práva.

Klíčem k tomu, abychom se mohli dopídit, jakými cestami šel vývoj imobilární exekuce pro peněžité pohledávky v českém zemském právu, jsou především lhůty, ve kterých byla panování po zvodu odbývána. Po zvodu bylo možno původně panovati zásadně již po uplynutí dvou týdnů. Tato zásada byla bezpochyby později pozměněna jinou praxí. Vyjadřuje to přípisek k jednomu z článků latinského Ordo, který ji výslovně označuje za „staré právo“.¹¹ V souvislosti s hodnocením této památky byla vyslovena domněnka, že staré právo, které dovolovalo panovati již po dvou týdnech po vykonaném zvodu, bylo pozměněno reformou Karla IV. v tom smyslu, že bylo nadále povoleno panovati jen dvakrát do roka.¹²

Skutečně také ustanovení analogického obsahu přichází v Majestas Carolina,¹³ kde tedy předpokládaná reforma Karlova našla své uplatnění. Podle Majestas bylo možno panovati toliko dvakrát do roka, a to ve známých úročních termínech, o sv. Jiřím a o sv. Havlu.

Srovnáme-li tedy obojí svědectví o praxi při výkonu panování, je možno mít bezpochyby za to, že před uskutečněním předpokládané reformy Karlovy bylo možno panovati bezpochyby kdykoliv s jedinou výhradou v tom směru, že mezi prvním panováním a zvodem musily uplynout dva týdny. V tomto smyslu bylo tedy možno panovat podle starého práva do „nekonečna“,¹⁴ jediné s tím omezením, že obyčejem bylo současně určováno i časové rozmezí mezi zvodem a odhadem, takže takového „nekonečně“ opakovatelné panování znamenalo prakticky to, že panování bylo možno v daném časovém úseku kdykoliv a libovolně opakovat. Smyslem předpokládané Karlovy reformy bylo pak tedy především to, že panování bylo možno vykonat jen dvakrát do roka a jelikož roční lhůta byla současně i lhůtou, která měla uplynout mezi zvodem a odhadem, byla praktickým výsledkem dotčené reformy určitá změna v schématu exekučního řízení.¹⁵ Místo libovolného počtu pano-

¹¹ Ordo jud. ter., čl. 47; Řád p. z., čl. 47 zná již jen nové právo.

¹² V a n ě ě k, Ordo, str. 159 a 168, srov. tam i k problému tzv. gloss. v Jirečkově vydání Ordinis.

¹³ V a n ě ě k, tamtéž, o této reformě praví, že šlo o reformu, „která se patrně nezávisle na Majestas stala a už se vžila“. — Panovati bylo možno vždy dva týdny po úročních termínech (Ordo a Řád, čl. 47).

¹⁴ V a n ě ě k, Ordo, str. 159.

¹⁵ Ke lhůtě Ordo jud. ter., čl. 48 „quo anno lapso“ (stejně Maj. Car., čl. CIV § 6), Řád p. z., čl. 48 „a kdyžby ten rok minul a šest neděl“, Ondř. z Dub., čl. 73 „Když jednu jest panováno a léta pól druhého s prvním panováním míne...“

vaní, která vyplňovala období mezi zvodem a odhadem, mělo nadále v tomto období přicházet panování jen dvojí.

Tyto úvahy vrhají však zároveň i nové světlo na vzájemný poměr panování a zájmu dobytka. Bylo-li možno původně panování libovolně opakovat, vyplývá z toho bezpochyby i to, že zájem dobytka nebyl původně asi jen dobýváním ekvivalentu za nezaplacený poddanský úrok od poddaných, nýbrž byl patrně něčím více. Byl nepochybně svépomocným a — možno říci — velmi brutálním aktem, kterým panující exekvent se hned na místě hojil za to, že poddaní jeho odpůrce nevyhověli nejrůznějším požadavkům, které jim při panování ukládal. Takovéto předpoklady pozbudou svůj hypotetický ráz v tom okamžiku, uvědomíme-li si, že panující exekvent nemusil zdaleka jen požadovat pravidelný poddanský úrok, nýbrž že pozemkově vrchnostenské vztahy této doby znaly běžně vedle pravidelných platů a dávek i řadu platů příležitostných. V souvislosti s tím je celkem nasnadě, že panující exekvent při uplatňování svých patrimoniálních práv mohl požadovat rozličné „pocty, poklony“ a jiné příležitostné dávky, které byly v poddanských poměrech běžné, a pro jejich nezaplacení se hojit zájmem dobytka poddaných.

V souvislosti s těmito úvahami je konečně na místě poukázat i na velmi jasnou analogii: tehdy a ještě i po dlouhou dobu později je jí zjev běžný v životě české feudality a označovaný zpravidla jako vybírání „holdů“ v soukromých šlechtických válkách neboli tzv. záštích.¹⁶ I v tomto případě vybíral opovědný nepřítel dědičné vrchnosti od jejích poddaných nejen pravidelné dávky plynoucí z patrimoniálního poměru, nýbrž vymáhal na nich i různá jednorázová plnění, mající v těchto vztazích vzájemného nepřátelství a drobných válek často charakter výpalného. Srovnáním těchto poměrů se situací v exekuci při panování jistě příliš nepochybíme, neboť není se třeba domnívat, že by panující exekvent své chování vůči poddaným svého odpůrce byl úzkostlivě odlišoval od nepřátelského nájezdu na statky svého opovědného nepřítele. Rozdíl byl patrně jedině v tom, že při panování v exekuci nebylo možno použití prostředků nejhrubšího násilí.

Předpokládaná Karlova reforma, která spojila panování s pevnými úročními termíny, postavila však exekuční praxi záhy před vážný problém. Touto otázkou, která znamenala zároveň asi i nemalou překážku plynulého výkonu exekučního řízení, byla skutečnost, že tehdejší zemské právo spojovalo s vykonaným panováním velmi důležité účinky v oblasti převoditelnosti práv získaných zvodem. Vysouzené a zvodem dále realizované právo nebylo totiž možno dědit do té doby, dokud nebylo provedeno panování. Pevné spojení panování jen se dvěma termíny v roce,

¹⁶ Srov. autorovu studii: „Zášti“ v Čechách v polovině 15. století. Právněhistorické studie, III., Praha 1957.

mohlo ovšem ohrozit tyto účinky panování. K neblahým důsledkům mohla totiž nová praxe vést především tehdy, nastala-li v konkrétním případě taková situace, že exekvent vykonal zvod těsně po sv. Jiřím nebo po sv. Havlu a s panováním musil tedy čekat téměř celého půl roku až do následujícího úročního termínu.

Praxe však na tyto problémy reagovala velmi zajímavým způsobem, jak nás o tom informuje Ondřej z Dubé ve své známé právní knize.¹⁷ Zřejmě velmi záhy poté, co bylo připuštěno panování jen dvakráte do roka, zrodil se nový obyčej, který odstraňoval nebezpečí plynoucí z toho, že nebylo možno panovati bezprostředně v dvoutýdenní lhůtě po zvodu. Ondřej z Dubé rozlišoval, pokud běželo o panování po zvodu v exekučním řízení pro peněžitou pohledávku mezi tzv. panováním „beze škod“ a panováním „se škodou“. Panování „bez škod“ mělo přicházet v úvahu, jak výslovně upozorňuje, právě pro ten případ, kdy se exekvent ocital v nemilé situaci tím, že nemohl panovat ihned po dvou týdnech po zvodu a zajistiti si tak děditelnost vysouzeného práva. Pro takovýto případ radil Ondřej z Dubé exekventovi, aby sice panoval hned po dvou týdnech, ale užil onoho panování „bez škod“ na místo běžného panování.¹⁸ Co máme rozumět oním označením „bez škod“, Ondřej sice blíže nevysvětluje, je však celkem nasnadě, že nemůže běžet o nic jiného než o panování, které nebylo spojeno se zájmem dobytka.

U Ondřeje z Dubé vyhlíželo tedy schéma exekučního řízení pro peněžitou pohledávku poněkud jinak, než jak jsme je dosud poznali. Po úmluvě a po zvodu následovalo u Ondřeje trojí panování, kterým bylo vyplněno mezidobí mezi zvodem a odhadem. Prvé z těchto tří panování bylo uskutečňováno již po dvou týdnech po zvodu a bylo panováním „bez škod“, tj. nebylo spojeno se zájmem. Další dvě panování, uskutečňovaná v úročních termínech, byla ovšem panováními se škodami, tj. byla spojena se zájmem dobytka. Ostatek exekučního řízení pak probíhal již ve známých formách odhadu a posledního panování.

Obraz, který nám o exekučním řízení pro peněžité pohledávky podávají prameny 14. stol. a který nám naposledy v sytých barvách kreslí Ondřej z Dubé, se však zásadně změní, konfrontujeme-li poznatky takto získané s tím, co přináší téměř sto let po Ondřejovi ve svém obsáhlém díle Všehrd.

Stav zachycený a vykládaný Všehrdem se liší od praxe 14. stol. na prvý pohled tím, že panování, o kterém hovoří Všehrd, zabývá se otázkami exekučního řízení pro peněžitou pohledávku, je bezpochyby odlišné svou povahou od panování, jak jsme je poznali v předchozím století.

¹⁷ Ondř. z Dub., čl. 69.

¹⁸ Tamtéž, exekvent panuje „na svůj náklad a na svou škodu, bez škody strany“; Č á d a v dvodu k edici Ondř. z Dub., str. 73.

U Všehrda je to vyznačeno především konstantně užívaným adjektivem „jalové“, kterým má být blíže charakterisována povaha panování.¹⁹ Co tím míní, to sice Všehrd vysvětluje, jeho výklad však nemůže patrně plně uspokojit. Ba naopak zdá se, jakoby jinak pečlivý a na mnoha místech i dobře historicky poučený Všehrd tentokráte si nebyl skutečného významu tohoto označení vědom.²⁰

Z toho, co bylo řečeno výše zvláště v souvislosti s vývojem, který prodlávalo panování v druhé polovině, popř. až koncem 14. stol., není možno pochybovat o tom, že označení „jalové panování“ nám kryje u Všehrda v podstatě totéž, co měl na mysli Ondřej z Dubé svým panováním bez škod. Rozdíl ovšem spočíval v tom, že zatím co v praxi, kterou popisoval Ondřej, přicházelo takové panování v úvahu jen jako zajištění děditel-nosti vysouzeného a zvodem získaného práva a tedy prakticky jen jako prvé z tří panování mezi zvodem a odhadem, bylo tomu již koncem 15. stol. jinak. V této době naopak všechna tři panování mezi zvodem a odhadem, jak o nich hovoří Všehrd, byla „jalovými“, tzn. byla bezpochyby uskutečňována bez zájmu dobytka.²¹

Jak výraznou byla při panování ve všehrdovské době právě tato okolnost, o tom nás nejlépe přesvědčí srovnání immobiliární exekuce pro peněžitou pohledávku s exekucním postupem zemského práva při vymáhání jednotlivých dávek plynoucích z renty zřízené v něčí prospěch. Ve 14., 15. a ještě v 16. stol. byly takovéto renty, které si v nejrůznější vzájemně se proplétajících poměrech věřitelských a dlužnických mezi sebou zřizovali čeští feudálové, věcí naprosto obvyklou a běžnou. Nebylo-li však z takovéto renty či z „komorního“ nebo „holého platu“ — jak se nazývaly rozličné případy těchto rent — plněno, pak jednotlivé dávky bylo možno exekučně vymáhat, a to tak, že za asistence komorníka, byl poddaným feudála, který byl povinen na podkladě renty plnit, odebírán dobytek do výše ekvivalentu dlužného plnění. Jak patrně, běželo o opravdu dokonalou analogii zájmu při panování, jak jej známe ze 14. stol. Pro naši otázku však není důležitá jen analogie forem těchto dvou druhů exekučního řízení, nýbrž především situace, která nastávala pro exekvujícího tehdy, kdy ať již z jakéhokoliv důvodu bylo brání dobytka zne-možněno. V takovémto případě podle Všehrda měl exekvující využít komorníkovy přítomnosti k tomu, aby vykonal „jalové“ panování.²² Panování zde tedy přestalo být vlastně samostatným článkem exekučního ří-

¹⁹ Všehrd, IV. 15., rozeznává panování „jalové“ a „plné“. „Plné“ panování je u Všehrda totéž, co panování po odhadu.

²⁰ Tamtéž, zvl. IV., 15., 3. „A slove jalové z té příčiny, že ten, kdož je vede, žádného ještě užitku z těch dědin, na kteréž vede, neběře“.

²¹ Podle Všehrda je období mezi zvodem a odhadem vyplněno třemi jalovými panováními, prvé je uskutečňováno po čtrnácti dnech, další čtrnáct dní po nejbližším sv. Havlu či Jiřím atd. — tedy situace stejná jako u Ondř. z Dub.

²² Bylo to všehrdovské panování „v úrocích“ — Všehrd, IV., 15., 6 a zvl. VII., 29. 1.

zení a stalo se jakýmsi subsidiárním zajištěním, byla-li vlastní exekuce znemožněna. Tato praxe, jak ji Všehrd zachycuje, byla zřejmě v jeho době rovněž ne příliš dávného původu. Lze na to usuzovat z formulářů, podle nichž byly koncipovány zápisy o zřizování rent a ve kterých se ve starší době pro případ znemožněného exekučního vymáhání jednotlivých dávek počítalo hned s exekučním odhadem a posledním panováním.²³

Uvážíme-li však, že zájem dobytka, pokud byl v exekučním řízení spojován s panováním, nebyl ničím samoúčelným, nýbrž že vyplýval organicky z práv, které exekvující získával zvodem, je jasné, že změny, které konstatujeme ve všehrdovské praxi se jistě neomezily jen na panování, nýbrž musily zasáhnout i zvod. Skutečně také přihlédneme-li k Všehrdovu výkladu o tomto stadiu exekuce, seznáme, že všehrdovský zvod se liší od zvodu, jak jsme jej poznali ve 14. stol., snad ještě podstatněji, než jalové panování od svého předchůdce z téže doby.

Ve Všehrdově výkladu na místě, kde Všehrd líčí způsob, jakým je exekvent zván na statky povinné strany, se nikde nesetkáváme s charakteristickými rysy vyznačujícími zvod ve 14. stol. Především nikde není zmínky o tom, že by poddaní povinné strany byli vyzýváni k tomu, aby zvánému platili pozemkově vrchnostenské dávky, nikde není rovněž zmínky o tom, že v opačném případě se mají poddaní vystěhovat apod.²⁴ Zvod zbavený těchto svých charakteristických rysů vyhlíží u Všehrda ovšem také daleko méně výrazně a klesá vlastně po formální stránce jen na jakési platonické zdůrazňování práv exekventových k pozemkovému majetku povinné strany. Označuje-li tedy Všehrd panování, které po zvodu následuje, jako „jalové“, bylo by snad daleko případnější říci, že ještě více a podstatněji než panování „zjalověl“ zvod.

Lze-li tedy bez jakýchkoliv výhrad konstatovat řadu podstatných změn v immobiliární exekuci pro peněžité pohledávky v rozmezí mezi počátkem a koncem 15. stol., je ovšem tím lákavější otázka, proč a po případě kdy k takovéto změně došlo. V těchto směrech je však odpověď velmi svízelná a přísně vzato nelze jednoznačně odpovědět — alespoň na podkladě dokladů, jimiž disponujeme — vůbec. Vezmeme-li však v úvahu širší obzor, není změna v exekuční praxi v naznačeném časovém rozmezí konec konců ničím tolik výjimečným. V zemském právu se přibližně v témže úseku odehrála řada změn a do určité míry je možno říci, že během 15. stol., resp. během závěru tohoto století dostalo české šlechtické právo podobu, která se pak stala základem plně rozvinutého feudálního práva, jak je

²³ CIB II.2, str. 297 č. 43 „Item si aliquando dictu J... pignorando cum camerario census suos conquerere non posset, ita quod ibi nihil invenerit, vel si repulsam fecerit contra jus terrae, quod quancumque id contingeret vicecamerarius regni Bohemiae, qui pro tempore fuerit, debet eidem J... vel suis heredibus taxare de praedictis hereditatibus in summa...“

²⁴ Všehrd, IV., 14., zvl. 4. a 5.

známe především ze zemských zřízení. Naproti tomu památky 14. stol. zachycovaly namnoze ještě starší vývojové stadium, v němž se uplatňovaly tu a tam i velmi staré prvky sahající sem v některých případech snad z dob nejstarších. V naznačeném smyslu je možno mítí asi právem za to, že změny, které nastaly v exekuční praxi immobiliární exekuce pro peněžité pohledávky byly prostě součástí tohoto vývoje a změn, které s sebou přinášel.

Přihlédneme-li k právě dotčeným změnám blíže, je třeba příčinu jejich vzniku hledat především ve vývoji, který se odehrál uvnitř české feudální společnosti v druhé polovině 15. stol. a který vyústil posléze ve vznik druhého nevolnictví. Bylo by nepochybně velmi lákavé pomyšlet v našem případě na přímou příčinnou souvislost, a to tím spíše, že konkrétní rysy, kterými byly vyznačeny změny v exekučním řízení jistě tomuto směru vývoje vyhovovaly. Vždyť základem toho, jak byla v právu 14. stol. pojata např. instituce zvodu, je právě důraz na peněžitou formu feudální renty. Přes tuto lákavou spojitost, která se nám tu nabízí, bude však třeba se vzdát myšlenky na prokazatelnost přímo příčinné závislosti a spokojiti se tím, že změny v exekučním řízení byly v souhlase s celkovým směrem vývoje. Ovšem skutečnost, že ještě v polovině padesátých let 15. stol. máme doloženo panování se zájmem ve staré formě odpovídající předpisům 14. stol., jistě pravděpodobnost těchto závěrů velmi silně podtrhuje.²⁵

Je-li nutno resignovati při hledání jediné a přesně určené příčiny, neznamená to však jistě, že bychom se měli vzdát i hledání dalších konkrétních podmínek, které vznik naznačených změn mohly dále podmiňovat a usnadňovat. Tak mezi nimi jistě není možno podceňovati nepravidelnou činnost zemského soudu a dlouhé přestávky v ní během husitského revolučního hnutí a během období na ně navazujícího. Tyto zjevy patrně uvolňovaly starou praxi a otevíraly cestu novým odchylkám.

To, že naznačené změny v exekučním řízení zapadly u současníků všehrdovské doby poměrně bez ohlasu a že ani sám Všehrd si jich nebyl zřejmě vědom, není tak nevysvětlitelnou okolností, jak se snad na první pohled zdá. Nemůže být totiž asi pochyb o tom, že východiskem těchto změn, pokud šlo o jejich institucionální stránku, byla právě praxe panování bez škod a se škodami ze sklonku 14. stol., kterou nám zachycuje Ondřej z Dubé. Vždyť změny v exekuční praxi kolem panování nespočívaly v podstatě v ničem jiném než v tom, že místo ondřejovského jednoho panování bez škod se vsunula u Všehrda takováto panování tři, což Všehrd vyjadřoval označením „jalové panování“. V tomto smyslu je tedy možno považovat panování bez škod za jakýsi průlom do exekuční praxe,

²⁵ RTT I., str. 108—9 „Item a. d. MCCCLIII . . . C., Z. et J. fratres de W. cum camerario B. dominati sunt in hereditatibus O. citati . . . Zajem fidelussit W. de Ch. . .

který pak umožnil i další institucionální změny. To však zároveň vysvětluje i okolnost, proč ke změnám v tomto směru mohlo dojít bez velkého hluku a proč se patrně každá takováto změna rychle vžívala. Podobně tomu bylo bezpochyby i se „zjalovněním zvodu“. Rovněž zde nedošlo vlastně k podstatné změně staré formy, která by ji nahradila novou institucionální formou. Ve skutečnosti „jalový“ zvod všehrdovský v exekučním řízení pro peněžité pohledávky byl po formální stránce podobným, ba totožným s formou zvodu, která byla běžnou bezpochyby odevždy při exekuci ve sporech vlastnických. Při exekuci u těchto sporů nepřicházel v úvahu vůbec zvod spojený s určováním toho, co poddaní exekutovi mají odvádět na poddanských platech exekventovi. Zvod tu spočíval jen v prostém prohlášení úředních orgánů a v odevzdání držby. Po zvodu pak následovalo poslední panování, aniž předcházel odhad, jak tomu bylo u exekuce pro peněžité pohledávky.²⁶

Uvážíme-li všechny tyto okolnosti, lze si patrně vysvětlit, proč i tato změna proběhla bez podstatnějšího ohlasu. Zvod v exekuci pro peněžitou pohledávku tedy nadále vyhlížel tak jako zvod v exekuci na podkladě vlastnického sporu s tím jediným rozdílem, že šlo-li o exekuci pro peníze, nebylo třeba při zvodu odevzdávat držbu.

Dotčenými změnami počal ovšem poklesávat význam panování a panování po zvodu se stávalo stále více pouhou formalitou. Tento vývoj dobře ilustrují svými předpisy zemská zřízení 16. stol.²⁷ Z původních tří panování během následujícího století zbylo panování jediné. Takto změněný obraz exekučního řízení stal se pak základem exekučního řízení Obnoveného zřízení zemského a jeho prostřednictvím základem exekuční praxe posledních dvou století feudalismu u nás.

2. „VINY“ A JEJICH VYMÁHÁNÍ

Mezi řadou typických znaků, které vyznačují státní aparát středověkého feudálního státu, zaujímá místo jistě nikoliv poslední způsob hmotného zajištění úředních hodnostářů a ostatních funkcionářů státního mechanismu. Starší feudalismus neznal odměňování ve formě stálých platů byrokratického úřednictva, které přinesl až absolutistický stát pozdního feudalismu. Běžným bylo naopak to, že středověcí nositelé pravomoci a

²⁶ Všehrd, IV., 14., 25. a 26, kde je podrobně popsán rozdíl různých forem zvodu.

²⁷ Vlad. zem. zř. (Archiv český V.) čl. 25 — jeho ustanovení se v podstatě shodují s tím, co známe od Všehrda; po zvodu následují před odhadem tři jalová panování; zem. zř. 1530, čl. 25 — zná dvě panování, z nich druhé je označeno jako „třetí“; zem. zř. 1549, čl. C 30 (= ZZ 1564, čl. D 21) — zná toliko jedno panování; Obn. zř. zem. srov. čl. G XVIII.

držitelé úředních hodností, počínaje vynikajícími velmoži a konče bezvýznamnými ministerialy, spojovali s výkonem úřední moci držbu úředních lén, beneficí a jiných později pro úředníky neobvyklých příjmových zdrojů, které jim propůjčovaly nejen prostředky reálné donucovací moci, nýbrž které je současně i zabezpečovaly, poskytující jim materiální požitky a hmotně je povznášejíce společensky.

Jedním z typických zdrojů, z nichž čerpal své příjmy středověký úřední hodnostář, byl výnos pokut nebo v řadě případů snad ještě lépe řečeno podíl na výnosu ze všeho toho, co strany při soudním řízení soudu a jeho představitelům platily.

Do tohoto okruhu náležela i svérázná instituce českého zemského práva staršího feudalismu, označovaná ve 14. a 15. stol., kdy jsme o ní na podkladě pramenů nejlépe zpraveni, jako „viny“, resp. jako „viny úředníčí“.¹ Název sám v právní terminologii českého feudalismu není ojedinělý. Termín „vina“ označuje běžně během celého staršího feudalismu peněžitou pokutu a setkáváme se s ním v tomto pojmovém významu pravidelně ještě na příklad v šestnáctém století v oblasti práva městého, pozemkově vrchnostenského, ba i zemského. Svéráznost vin českého zemského práva nespočívá také v jejich terminologickém označení, nýbrž v pojmovém obsahu, který tento termín v našem případě kryl. Viny zemského práva nebyly totiž jen pokutami, tj. peněžitými tresty ukládanými za trestné činy, nýbrž měly svou zvláštní povahu.²

Nelze pochybovat o tom, že viny zemského práva, jak je známe z pramenů 14. a 15. stol., měly vývojově obecné trestněprávní východiště. Můžeme je také nepochybně spojovat v genetické souvislosti s peněžitými tresty, které známe z imunitních listin předchozího století, označovanými obecně rozličnými latinskými názvy, jako „culpaе, emendae, poenae pecuniariae, venditiones culparum“ apod. I když v podrobnostech neznáme vývojovou linii vin ve starší době, lze její konstrukci asi nejlépe opřít o jasnou a pravdě nesporně velice podobnou domněnku, o vzájemné spojitosti obojího, na což ukazuje i názvová shoda vyjádřená latinským ekvivalentem k českému „vina“. Není jistě pochyb o tom, že podrobný rozbor celé otázky původu vin zemského práva by si vyžádal i sledování celého svazku dalších problémů souvisících především s tím, jak se ve vývoji českého zemského práva postupem doby mísily prvky trestněprávní s pronikajícím pojmáním civilněprávních, zvláště při posuzování takových činů, které později zakládaly civilní nárok na náhradu škody.³

¹ Ze zmínek starší literatury srov. zvl. B r a n d l, Glossarium . . . , str. 363 heslo „Viny“ a str. 370 heslo „Wrnach“.

² V a n ě č e k, K soudní imunitě duchovních statků na Moravě, Praha 1931 („Práce ze semináře čs. práv. dějin na práv. fakultě Karlovy university v Praze, č. 17“), str. 7—8.

³ K hlavním směrům vývoje srov. tamtéž.

Přes veškerou lákavost tohoto širokého rámce nelze však zapomínat na to, že otázka vin českého zemského práva, i když ve své typické svéráznosti nepostrádá jistě významu, náleží přece jen do oblasti významných a charakteristických detailů, nemluvě ani o tom, že právě to, co u vin podle pramenných dokladů náleží k nejtypičtějším stránkám — a to je způsob jejich vymáhání — nám poskytne nejeden podnět i pro pokus o řešení otázek vývoje a vzniku vin.

Skutečně také hlavní výtěžek právních a normativních pramenů 14. a 15. stol., pokud nás o vinách informují, týká se převážně způsobu, jakým byly viny vymáhány. Soubor těchto pravidel spolu s pravidly o tom, jak se vydobyté viny mezi úředníky dělily, tvoří zvláštní skupinu svérázných exekučních pravidel, která doplňují obraz našich znalostí o exekučním řízení českého středověkého práva a která doplňují současně i v novém směru naše představy o úředním aparátu českého státu staršího feudalismu.

Zásadní poznatek, kterému nasvědčují jednoznačně zprávy pramenů, jimiž disponujeme, je skutečnost, že viny nebyly ukládány a vybírány stejným způsobem ve všech případech soudních pří. To, zda má v konkrétním případě přicházet v úvahu uložení viny takovým či oním způsobem, záviselo na tom, o jakou při běželo. Zprávy našich pramenů přes veškerou svou kusost ukazují na to, že viny ve 14. stol. neměly zdaleka jednotnou povahu, a že naopak lze hovořiti v pravém slova smyslu o dvou skupinách vin, které platí žalovaný podlehnuvší ve sporu. Obě dvě skupiny, popř. oba dva druhy vin byly rozdílné nejen způsobem, jakým byl každý ukládán a vybírán, nýbrž i výši vybíraných vin a posléze nepochybně i odlišným původem.

Prvou skupinu, patrně starší a původnější, tvořily viny vybírané a ukládané u sporů ze škod („in dampnis“). Viny v případě těchto sporů spočívaly v tom, že úředníkům se dostávalo stejného obnosu, jakým byla oceněna způsobená škoda a k jehož zaplacení byl žalovaný odsouzen. Věc tedy vyhlížela tak, že odsouzený ve sporu o náhradu škody platil — můžeme říci — dvakrát, totiž jednou poškozenému, který proti němu ve sporu zvítězil, po druhé pak ještě jednou tolik („tolikéž, tantumdem“), úřadu, tj. zemskému soudu a jeho beneficiářům.⁴

Dle výslovného svědectví pramenů nebyly však spory ze škod jediným okruhem, ve kterém k ukládání a vybírání vin spočívajících v násobku

⁴ Ordo jud. ter., čl. 22 „...ipse actor... in pecunia capitali praedicta induci debet et beneficium tantumdem...“; čl. 46 „...ex tunc idem actor... super hereditatem illius citati induci debet; videlicet... sibi de redditibus... et beneficio tantumdem, censum assignando...“; podobně i čl. 48; Řád p. z., čl. 46 „...v tej summě peněz, jakož jest pohonil z nich, a úředníkům tolikéž...“. — Ondř. z Dub., čl. 141 „...jestli ze škod, právo jest úřada pražského tolikéž jako strana...“. — Maj. Car., čl. CIV. § 2 „...et pro totidem flet inductio et modo simili terrae beneficio, ut est moris...“.

obnosu присouzeného vítězné straně docházelo. Jejich vybírání přicházelo prý ještě i v jiných sporech („*aliace causae*“), při čemž však o bližší povaze těchto sporů prameny alespoň v naznačené souvislosti mlčí. Mlčení lze však celkem lehce vyplnit. K ukládání a vybírání tohoto druhu vin mohlo jistě docházet jen v takových případech, které byly svou povahou nejpríbuznější sporům ze škod. Ve 14. stol. byly to spory z tělesného poškození, popř. i ze zabití. Skutečně také v Řádu práva zemského se setkáváme s tím, že odsouzený platí úřadu ještě jednou tolik ve sporu ze zabití o tzv. „hlavní peníze“. Podobně zná i tentýž pramen placení stejné viny u púhonu pro loupež.⁵

K doplnění celého obrazu o tomto druhu vin je třeba ještě připomenouti, že pojem škody, jak jej chápalo a užívalo české zemské právo, byl v mnohém směru podstatně odlišným od toho, jak témuž pojmu a jeho právnímu významu rozumíme dnes. Škodou ve smyslu českého zemského práva 14. stol. byla újma způsobená protiprávním činem, který nevykazoval znaky loupeže, krádeže, žhářství či tzv. plenu a výboje, což byl další druh deliktů proti majetku a — možno říci — domovnímu míru. Jak patrně, byl tedy pojem škody v tomto smyslu dosti širokým a ne zcela přesně ohraničeným. Na druhé straně však ukazuje takto pojaté vymazání pojmu škody v zemském právu na to, jak nerozlučitelně se v něm proplétala hlediska trestněprávní a nepochybným již i pojmáním civilním.⁶

Šlo-li o spory z „dědin, věna, základu“ či z „dluhu“, tedy o spory vlastnické a majetkové vůbec, nebyly ukládány viny znějící na „tolikéž“, což také prameny výslovně zdůrazňují.⁷ Na prvý pohled zdá se býti tato praxe pochopitelnou proto, že v těchto sporech nebylo možno žádat na odsouzeném placení násobku sumy, které se mělo dostat vítězné straně, neboť rozsudek, jak to vyplývalo především z povahy sporů vlastnických, nezněl na peníze. Tento zdánlivě rozhodující důvod nebyl však zdaleka tak významným. Vždyť právě naopak vina znějící na „tolikéž“ nebyla ukládána ani ve sporu „pro dluh“, kde šlo o peněžitou pohledávku a kde také podle nálezů soudu měl podlehnuvší platit vítězné straně. Již z této úvahy je dostatečně zřejmé, že povaha vin spočívajících

⁵ O tom, že viny znějící na „*tantumdem*“ byly ukládány vedle sporů ze škod ještě v jiných případech, se zmiňuje tzv. *Officium c. t. t.* (CIB, II.2, str. 281), § 171 „... *secus in dampnis vel aliis causis*...; ... ale jinaké je z škod anebo pro jiné věci“. — K „*aliace causae*“ srov. výše uvedené doklady z Ordo a Řádu, kde běží o spor ze zabití a „hlavních“ peněz a z loupeže; rovněž v cit. dokladu z Maj. Car. šlo o „*causa spolií vel rapinae*“.

⁶ J. Markov, České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV., Bratislava 1936, str. 7 — uvedeným způsobem vymezuje autor pojem tzv. škod z účinka, což byla v podstatě nejdůležitější skupina sporů ze škod. „Účinkem“ nutno v tomto případě rozuměti přímé způsobení škody na rozdíl od nepřímého (např. návod, nebo jiné druhy spoluúčastenství).

⁷ Ondř. z Dub., čl. 141 „Pakli jest v dluhu, z dědin kterýchkoli, buď věno neb dedictvie neb zástava neb základ nemá více býti než pět věrdunkův...“

v násobku sumy, kterou platil škůdce poškozenému, zdaleka netkvěla jen ve vnější skutečnosti, že ve sporech o škody docházelo k odsouzení na peníze. Naopak povaha těchto vin souvisela nepochybně velmi hluboko se samou podstatou jednoho z hlavních druhů tehdejší soudní agendy, tj. sporů o škody a jejich prostřednictvím úzce i s vývojem nároku na náhradu škody.

Obraz, který takto získáváme o škodních vinách, je možno ještě dále doplniti dalšími rovněž velmi výraznými rysy. Viny ve sporech o škody byly totiž vymáhány zásadně v rámci normálního exekučního řízení. Jinými slovy tedy, nezaplatil-li odsouzený škůdce a vyšla-li naprázdno i úmluva jako poslední pokus o smírné narovnání celé věci, byl proveden zvod na statky odsouzeného škůdce. Zvod byl však prováděn nejen do výše částky, které se mělo dostati procesnímu vítězi jako ekvivalent za způsobenou škodu, nýbrž ve skutečnosti v dvojnásobku této sumy, při čemž z poloviny byl zvod prováděn ve prospěch úřadu. Tato zásada byla pak uplatněna pochopitelně i v dalších stupních exekučního řízení, takže opanovány i dědicky odhadovány byly statky odsouzeného nejen ve prospěch poškozeného, nýbrž i ve prospěch úřadu, či snad přesněji vzato ve prospěch úředníků.⁸

Druhým druhem vin byly viny, které můžeme snad nejlépe označiti podle obvyklé výše, v jaké byly na přelomu 14. a 15. stol. vybírány, jako viny pětivěrdunkové (pět věrdunků, tj. pět čtvrtin hřivny stříbra čili celá a jedna čtvrtina hřivny). Co na tomto druhu vin zaujme na prvý pohled a co je také nejvíce odlišuje od vin ve sporech ze škod, je skutečnost, že pětivěrdunkové viny byly ukládány a vybírány právě v těch sporech, o nichž jsme se výše zmínili jako o sporech, při kterých nepřicházely v úvahu viny spočívající v násobku sumy uložené k placení rozsudku. Běželo tedy o spory vlastnické a majetkové čili o spory „z dědin, věno, zástav a z dluhu“, chceme-li se přidržeti dobové dikce pramenů. Ve všech těchto sporech byla od žalovaného, který ve sporu podlehl vybírána vina ve výši pěti čtvrtin hřivny stříbra. O vymáhání této viny platila přitom zvláštní pravidla odlišná zásadně od způsobu, jakým byly vymáhány viny ve sporech ze škod.⁹

Pětivěrdunková vina nebyla vymáhána v rámci normálního exekučního řízení. Pravidla, která o jejím vymáhání existovala v rámci zemského práva, tvořila ve svém souhrnu jakýsi zvláštní typ zkráceného exekučního řízení svého druhu. Soudobými právními památkami jsme informováni především o zvláštních rocích, ke kterým soud nebo alespoň

⁸ Srov. doklady citované výše v pozn. č. 4.

⁹ Srov. již citovaný čl. 141 Ondř. z Dub. a dále rovněž citovaný již § 171 Officia c. t. t. spolu s § 172; v obou naposled uvedených dokladech není ještě obsažena pětivěrdunková taxa a jejich smyslem je především jen to, že ve vypočítaných případech (spory z dědin atd.) není zvod uskutečňován ve prospěch úřadu.

někteří jeho představitelé, kteří byli tímto úkolem pověřeni, předvolávali osoby vinami povinné, tj. strany podlehnuvší v majetkových a vlastnických sporech. Takovéto roky, jejichž účelem bylo především to, aby odsouzený, který měl úřadu zaplatiti vinu, se s představiteli soudu dohodl o jejím zaplacení, byly určovány dva v termínech po sobě následujících.¹⁰ Na zmíněných rocích při jednání mezi soudem a odsouzeným se uplatňovalo asi především hledisko tzv. „milosti“, kterého měl soud při vybírání pětivěrdunkových vin dbáti. „Milostí“ se v tomto případě rozuměla zásada, že taxativně stanovená výše pěti čtvrtin hřivny měla být považována jen za jakési vodítko, kterým se určovala maximální mez toho, co soud mohl od odsouzeného vymoci.¹¹

Nedošlo-li k dohodě nebo ignoroval-li odsouzený oba roky, na kterých se měl se soudem dohodnouti, pokračoval soud na něho dalšími prostředky. K osobám, které měly zaplatiti vinu, byl poslán komorník „s výpisem“, tj. patrně s výpisem z desk o rozsudku, kterým byl založen nárok úřadu na vinu. Celému tomuto řízení dodává zcela zvláštního zabarvení okolnost, že prameny nás neinformují o tom, jaké další možnosti měl úřad proti odsouzenému, který byl povinen vinou a který se nadále zpěchoval cokoliv úřadu zaplatiti. Spolehlivě víme jen, že komorník se měl spokojiti patrně s jakoukoliv částkou, které se mu od odsouzeného dostane čili jinými slovy měl dbáti milosti. Jinak, jak se zdá, vyznívají pramenná svědectví naopak v to, že zemský soud neměl proti tomu, kdo vinu i za těchto okolností nezaplatil, dále důrazněji postupovat.¹²

Jistě však v tomto snad poněkud zvláštním postupu při vymáhání pětivěrdunkových vin nesmíme jednostranně spatřovat výhodu pro odsouzeného a zcela určitě nemůžeme takovýto postup soudu přeceňovat. Tato ustanovení byla výsledkem rozumné ekonomie, která při poměrně malé výši tohoto druhu vin vedla k úvaze, že další postup proti osobě vinou povinné by patrně zvětšoval neúměrně námahu úředních orgánů. Na tento závěr ukazuje i okolnost, že při vymáhání pětivěrdunkových vin nebyval za účelem vymáhání poslán v každém ojedinělém případě komorník k odsouzenému, nýbrž že k vydobytí vin byly pořádány do jednotlivých krajů jakési úřední výpravy (byly nazývány snad „výjezdami“), jejichž úkolem bylo dosíci ode všech, kdož v určitém kraji dlužili viny jejich zaplacení.¹³

¹⁰ Ondř. z Dub. čl. 139.

¹¹ Tamtéž, čl. 141 „... nemá více býti než pět věrdunkův a vždy s milostí“; o významu „milosti“ srov. v témže článku tam, kde se líčí způsob vybírání vin u sporů ze škod, nevede-li strana.

¹² Tamtéž, čl. 139 „A když to učinie, tehda tepruv po druhých rocích mají poslati s výpisem vin na každého zemenina a ty viny mají bráti dobrotivě...“.

¹³ Tamtéž; k označení „výjezda“, srov. CIB III.2, str. 8.

Právě dotčené hledisko „milosti“ při vybírání pětivěrdunkových vin bylo však současně i jednou z dalších skutečností, které odlišovaly pětivěrdunkové viny od vin u sporů ze škod. U vin spočívajících v násobku sumy uložené rozsudkem odsouzenému nemělo být totiž při jejich vymáhání dbáno žádné „milosti“. To souviselo ovšem přímo s tím, že tento druh vin byl vymáhán v rámci normálního exekučního řízení, takže bylo exekvováno z jedné poloviny ve prospěch vítězné strany. „Milost“ zde měla dojít svého uplatnění teprve tehdy, jestliže vítězná strana upustila, ať již z jakéhokoliv důvodu od exekuce rozsudku. V takovémto případě nemohl ani soud uplatnit svůj nárok na vinu, neboť v něm byl závislým na iniciativě vítězné strany, jak právě vyplývalo z těsného sepětí těchto vin s obnosem, který platil podle rozsudku škůdce poškozenému. Proto patrně v takovémto případě se snažil soud získat alespoň něco dohodou se stranou, která ve sporu podlehla.¹⁴

Naproti tomu upustil-li žalobce, který spor vyhrál, od exekuce ve sporech, u nichž byla vybírána pětivěrdunková vina, ztrácel soud svůj nárok na vinu docela a nemohl na odsouzeného jakkoliv nastupovati. Výjimku tvořila jediné ta situace, kdy by se strany byly bývaly pokoutním a postranním jednáním pokoušely obejít soud. V takovémto případě soudu nárok na vinu zůstával a nemohl zaniknouti ani promlčením.¹⁵

Viny, které soud od stran vymohl, ať již to byly pětivěrdunkové viny či viny ze sporů o škody, připadaly soudu, resp. jeho představitelům. V daném případě šlo o zemský soud a výnos vin tvořil tedy jednu z příjmových položek, jimiž byli hmotně zajišťováni representanté zemského soudu, tj. především nejvyšší úředníci a ostatní členové zasedající na soudě. Jak známo šlo o nejvýznamnější představitele české feudality, pro něž tedy viny byly bezpochyby jedním z výnosných zdrojů obohacení. Jak se zdá, mezi jednotlivými členy soudu při dělení výnosu vin nebylo žádné disparity a výnos byl dělen rovným dílem.¹⁶ Jak tomu bylo tenkrát, když exekuce ve sporu o škody dostoupila svého vrcholného stadia a ve prospěch úřadu byla dědicky odhadnuta např. polovina nemovitého majetku odsouzeného, o tom nás prameny neinformují, čehož je dlužno nepochybně litovat, neboť pak patrně vznikala velmi zajímavá situace při dělení výnosu vin.

Již z letmého srovnání obojího druhu vin vystupují ostře rozdíly mezi vinami ukládanými ve sporech ze škod a mezi pětivěrdunkovými vinami

¹⁴ Tamtéž, čl. 141 „Pakli strana práva nevede, úřad sám vésti nemůže, než podle milosti k své vůli vinu vezmí, jakož pohn, málo neb mnoho, ale vždy v nedovedeném pohnu méně než v dovedeném.“

¹⁵ Tamtéž, čl. 143.

¹⁶ *Officium c. t. t.*, § 168 „Item cuplae dividuntur, quando gratiae inveniuntur, pari modo inter omnes“; CIB II, 2, str. 355 (*Constitutio officialium terrae*), IV, 4.; CIB III, 2, str. III. Suplm.)

sporů vlastnických a majetkových. Na prvý pohled je zřejmo, že viny ukládané a vybírané ve sporech ze škod jsou bezpochyby starší a původnější. Zásada, že obnos, který škůdce platí, se dělí rovným dílem mezi poškozeného a soud jako státní orgán, který poškozenému dopomáhá k jeho právu, je jistě prastará a nepochybíme asi příliš, budeme-li její vznik klásti opravdu do dob nejstarších. Placení stejné částky poškozenému za způsobenou škodu a stejné částky soudu jako tzv. „viny“ je nepochybně výsledkem velmi primitivních ještě poměrů a jasně vycítujeme, jak se tu stát svými orgány vsouval do původně svépomocného poměru mezi poškozeným a škůdcem.

V této souvislosti je zvláště významným připomenouti, že se stejným principem dělení určitého obnosu rovným dílem mezi státní orgán a poškozeného se setkáváme i v prastaré instituci tzv. vdání, které rovněž velmi úzce souvisí s vývojem řízení o náhradu škody v českém zemském právu.¹⁷

Z širšího hlediska srovnávacího není jistě bez užitku upozornit i na to, že se zásadou podobného dělení mezi poškozeného a státní orgán se setkáváme v raně feudálních právních normách velmi často a lze snad dokonce i říci, že právě zmíněná zásada je do značné míry obecným principem raně feudálních právních řádů. Jako příklad charakteristický a typický zároveň zde poslouží patrně nejlépe germánský komposiční systém, v jehož rámci se dostávalo rovněž určité poměrné části celkové sumy, kterou škůdce byl povinen zaplatiti, státu ve formě zvláštního platu nazývaného obecně „fretus“.¹⁸

Konečně v tom, že úředníkům se dostávalo stejně tolik jako žalobci, vyhrál-li tento svou při, lze snad spatřovat i určitou záruku toho, že škoda byla správně v plné výši soudem posouzena. Tato skutečnost pak opravňuje bezpochyby k tomu, abychom v ní spatřovali i jeden z motivů, které pro poškozeného mohly činiti lákavější zásah státního orgánu před svépomocným postupem vyústujícím v případnou dohodu.

Vina ukládaná ve sporech majetkových je naproti tomu bezpochyby původu mladšího než viny ve sporech ze škod. Především zcela nedávného původu byla na přelomu 14. a 15. stol. její taxativně určená sazba ve výši pěti čtvrtin hřivny, neboť k jejímu určení došlo asi někdy na samém sklonku 14. stol.¹⁹ Tato skutečnost je ovšem z hlediska zásadní povahy toho druhu vin pochopitelně podružného významu. Přihlédneme-li však

¹⁷ V. Vaněček, Záhada „vdání“, Praha 1942, str. 15, a J. Markov, K dějinám českého zemského práva XIII. a XIV. století, Juridica Slovaca, I., Bratislava 1948, str. 21—2, pozn. č. 29.

¹⁸ H. Brunner — C. v. Schwerin, Deutsche Rechtsgeschichte, II., Mnichov a Lipsko 1928 (K. Binding—F. Oetker, Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, II., II.), str. 795 a n., zvl. str. 806.

¹⁹ F. Čáda v úvodu k edici Ondř. z Dub., str. 77.

právě k povaze vin v majetkových a vlastnických sporech, nesetkáváme se nikde s ničím, co by nás podobně jako u vin ve sporech ze škod opravňovalo k úsudku o značném stáří a původnosti i tohoto druhu vin.

Můžeme-li původ vin ve sporech o škody hledat v tom, jak stát svými raně feudálními orgány počal zasahovat do svépomocných vztahů mezi jednotlivými feudály, nemůžeme jistě tak starý původ přisouditi vinám ve sporech majetkových. Naopak vše nasvědčuje tomu, že takovéto viny byly opravdu jen něčím, co soud bral od odsouzeného jako jakýsi poplatek, aniž však by tento poplatek vykazoval tak svérázné rysy, s jakými se setkáváme u vin ve sporech o škody. Mohli bychom tedy patrně usuzovat i na to, že po vzoru sporů o škody v nejširším slova smyslu, tj. tedy i po vzoru sporů ze zabití, loupeže apod., počal zemský soud od určité doby vybírat i v ostatních soudních sporech od strany, která ve sporu podlelehla, určitou částku jako odměnu za svou součinnost při sporu, resp. jako ekvivalent za námahu svých representantů.

Tato úvaha je jistě v hrubých rysech správnou. Ve skutečnosti však vývoj i toho druhu vin nebyl, nechceme-li setřítí výrazný charakter soudobému pojmání procesních vin a názorů na ně, záležitostí tak jednoduchou. Významným svědectvím toho je právní kniha Ondřeje z Dubé, která je pro otázky kolem vin v zemském právu pramenem mimořádné důležitosti mimo jiné především proto, že nám podává jediný a současně i vzácně úplný obraz toho, jak na viny nahlíželi současníci.

Ondřej z Dubé nám totiž přináší obsáhlé a poměrně i velmi precísne formulované ideové zdůvodnění toho, proč v soudních sporech dochází k ukládání a vybírání vin. Ondřejova argumentace spočívá v podstatě na třech, popř. čtyřech hlavních myšlenkách. Především v otázce původu vin, odpovídá Ondřej tak, že viny byly prý nalezeny „starými pány“. Ondřej tedy užívá obvyklého a pro ideologii českého zemského práva charakteristického prostředku, jímž byla zdůvodňována řada jeho institutů, mělo-li se určitému právnímu obyčeji dostati jakéhosi posvěcení dávnou tradicí.²⁰

Snad ještě zajímavější jsou další články Ondřejovy ideové argumentace. Významným je především to, že viny Ondřej charakterisuje současně jako — mluveno dnešními pojmy — pokuty i procesní poplatky, takže právě této části jeho výkladu odpovídá charakteristika vin jako „mostu“ mezi procesními poplatky a soudními pokutami.²¹ Viny byly prý, jak praví Ondřej, nalezeny starými pány, aby byly jakousi sankcí, která má hroziti stranám proto, že vůbec vznášejí svůj spor na soud nebo snad ještě lépe řečeno proto, že vůbec dopustily, aby v jejich vzájemných vztazích došlo k takové kolisi, která nemůže být odstraněna bez zásahu

²⁰ Ondř. z Dub., čl. 144 „Proč jsou viny nalezeny od starých panů?“

²¹ V a n ě č e k, K soudní imunitě, str. 7—8.

soudu. Je to právě „strach ztráty“, který má na lidi působit tak, aby žili bez vzájemných sporů, nelze-li toho dosáhnouti prostředky vyššími.²²

Chápání vin jako pokut mělo u současníků jistě svůj reálný podklad, který musíme bezpochyby hledat ve vývoji instituce samé. Zatím co u vin ve sporech o škody jde o složitou otázku vývoje náhrady škody, který určuje meze, v nichž částka placená škůdcem poškozenému nabývala jednou penální jindy opět po výtce reparační povahy, lze vývoj vin ve sporech majetkových řešiti patrně bez tak náročného a širokého vývojového pozadí. Ač se to snad zdá být na prvý pohled překvapujícím, byl tedy nepochybně i základ vin v majetkových sporech penální. Za tento vývojový základ ležící ovšem z hlediska 14. stol. ve vzdálené již minulosti, je možno považovat pokutu, jež byla původně ukládána žalovanému, který se nedostavil ve sporech o dluh k soudu, aby odpovídal žalobci. Tento závěr opřený o výklad známého článku Statut Konrádových o „prodeji dlužníka“ by tedy činil ze zmíněného článku mezník ve vývoji vin v majetkových sporech.²³

Vzápětí poté, co vyložil své myšlenky o pokutním charakteru vin, přechází Ondřej z Dubé k dalšímu v podstatě zcela jinému zdůvodnění. Viny prý úředníci vybírají i proto, že obnos, který je jako vina vybrán, má jim sloužit jako odměna za jejich námahu spojenou s vyřizováním sporu, popř. spojenou s jakýmkoliv jejich spolupůsobením při soudních úkonech. V této části Ondřejova zdůvodnění vystupuje tedy naopak opět výlučně myšlenka odměny za práci, resp. náhrady za vynaloženou námahu. Tato část jeho výkladu reprezentuje tak právě onu druhou stránku soudobého chápání vin, totiž jejich charakter soudních poplatků.²⁴

Nemůže být jistě pochyb o tom, že Ondřejovo ideové zdůvodnění vin je skutečně vzácným příkladem toho, jak obtížnou je snaha po přetlumočení právních institutů feudálního středověku prostřednictvím našich vytříbených pojmů. V Ondřejově argumentaci se nám splétá hle-

²² Ondř. z Dub., čl. 144 „Pro strach ztráty, aby viděl, i ktož pohoní, i ktož se póhonu dopustí, že právo žádá jich klidu a na zisk nic netbá. Než nechtie-li pro pokoj a pro cnost sebe nechati, ale aspoň pro strach ztráty.“

²³ J. M a r k o v, *Venditio debitoris*, „Bratislava“, roč. VIII. (1934), str. 465—6 — jde zde o výklad známého čl. 25 znojemské redakce Statut („De debito non debet aliquis vendi, nisi in tercio termino“). O tom, že v Polsku existovala zřejmě analogická vina nazývaná „nestane“ („non comperabilis“?) srov. J. v. L e k s z y c k í, *Die ältesten grosspolnischen Grodbücher*, díl I. Poznaň—Lipsko 1887, Publicationen aus den k. preussischen Staatsarchiven, Bd. 31., na řadě míst, např. srov. str. 300, č. 2694 — Item Tice Bar de Opalenicza tenetur penam nestane contra Pribislaum Rudniczski in prima citacione coram domino capitaneo non comparens; nebo str. 336, č. 3007 — Pena. Item Czartek tenetur duas penas nestane, quia non comparuit contra Jacusium de Kikowo bis citatus...; jinde je opět pokuta označovaná jako „nestane“ nazývána i „vinou (culpa)“ — str. 317, č. 2838 — Item dominus Meczyrzecensis tenetur penam nomine nestane vina et domina Tuleczska..., str. 256, č. 2294 — Item Tworzyanszczi luguérunt culpas dictas nestane contra Jan Cirzinski circa propriam citacionem...“.

²⁴ Ondř. z Dub., čl. 144 „Neb úředníci o to práci nesúce, darmo pracovatí nechtie...“

disko, jímž je dán pojem procesního poplatku, v neřešitelný a těžko pochopitelný uzel, který není možno rozetnout ostrím jednoznačného pojmu.

Dvojaký ráz vin je velmi dobře ztělesněn ještě i v dalším druhu vin, který pak doplňuje oba nám dosud známé druhy. Je jím vina ukládaná žalobci a jím také placená. O této vině jsme informováni poměrně jen velmi kuse. Víme o ní v podstatě jen tolik, že byla placena žalobcem za to, že jaksi upustil od dalšího soudního postupu, že „nedohnal“ svého procesního soupeře. Jak se zdá, nebyla tato situace jediným případem, kdy žalobce platil soudu určitý obnos jako vinu. Soud mohl bezpochyby uložit žalobci zaplacení viny snad i v jiných případech, kdy jím byla nějak porušena procesní pravidla.²⁵

O tomto druhu vin, přesněji vzato o vině pro „nedohnání“ žalovaného, nás po prvé jasně informuje Ondřej z Dubé, a to právě v souvislosti se svým ideovým zdůvodněním vin. Ondřej z Dubé uvádí svou argumentaci o pokutním i poplatkovém charakteru vin vinu placenou pro nedohnání žalovaného na společného jmenovatele s ostatními vinami.²⁶ Tuto skutečnost jistě není možno přičítat jen formulačnímu umění Ondřeje z Dubé. Je nepochybně daleko spíše výrazem toho, jak se na tento druh vin dívali současníci. Lze tedy mít za to, mezi vinami, které platil žalovaný, a vinami, které platil žalobce, nebyl pocítován žádný rozdíl, jak proto svědčí i zachované zlomky dobové judikatury.

Z drobných odlišností je možno se zmínit snad jedině o tom, že vina ukládaná žalobci mohla být vymáhána rychleji než ostatní pětivěrdunkové viny, kterážto taxa určovala zřejmě i její výši. Urychlení zde spočívalo především v tom, že nebylo třeba, aby vlastnímu vymáhání předcházely dva soudní roky, jak jsme se s tím setkali výše při vymáhání pětivěrdunkových vin.²⁷

Naznačenými myšlenkami nebyla však Ondřejova argumentace zcela vyčerpána. Zbývá ještě pozoruhodné Ondřejovo přirovnání, kterým se snažil osvětlit, z jakého titulu pramenil nárok úředníků na ukládání a vybírání vin. K tomuto cíli užil neobyčejně plastického příměru, kterým byla současně i stroze vyjádřena nadřízenost soudu stranám. Úředníci

²⁵ Srov. několik zmínek v RTT I., např. str. 8, č. 14 (1318) — „actor invenit gratiam beneficii pro se ipso“, přičemž žalobce získal nestáním (!) žalovaného a přesto platil vinu; str. 9, č. 17 — „B. (tj. žalobce) invenit gratiam beneficii pro omnibus culpis suis anno domini CCCxx...“; podobně str. 16, č. 52 (1316); str. 17 č. 55 — žalobce získal nestáním žalovaného a byl zveden na jeho statky, přesto platil viny; srov. str. 23, č. 73 — „actor obtinuit ius super Wanek, dedit memoriales. Actor invenit gratiam pro se et Wancone(!) beneficii“.

²⁶ Ondř. z Dub., čl. 139 „leč by bylo nedohončie...“ a čl. 144 „...i ktož pohoni, i ktož se póhonu...“; srov. i níže pozn. č. 29.

²⁷ Tamtéž, čl. 139 „...než doňavadž roci neprojdú leč by bylo nedohončie, toho mohú popraviti po provolání, ale do provolanie nič...“.

mají prý právo ukládat a vybírat viny stejně jako páni, tj. pozemkové vrchnosti, berou platy od svých úročníků.²⁸ Aniž bychom snad chtěli zacházet do krajnosti v interpretaci této části Ondřejova zdůvodnění, jistě nepochybně, nebudeme-li v přirovnání vin a poddanských platů spatřovat jen stylistický obrat. Nelze opravdu asi vyloučit, že Ondřej vedle všeobecného důrazu na pravomoc úřadu sledoval svou argumentací i konkrétní cíl obrany práva pražských beneficiářů vybírat viny.

Pravděpodobnost této domněnky zesiluje zvláště okolnost, že téměř současně s Ondřejovým dílem setkáváme se v okruhu mladého tehdy ještě dvorského soudu se snahou nově upravit výši vin, které představitelé dvorského soudu vybírali bezpochyby po vzoru zemského soudu. Významné přitom je, že zde po prvé zaznívá tendence směřující jasně proti vinám spočívajícím v násobku obnosu, který má být podle rozsudku zaplacen vítězné straně. V úpravě týkající se dvorského soudu je princip vin znějících na „tolikéž“ prohlašován za staré právo a nově je naopak i pro tyto případy stanovována pětivěrdunková taxa.²⁹ Uvážíme-li, že nové stanovení výše vin u dvorského soudu bylo bezpochyby výsledkem požadavků panské jednoty vůči králi v polovině devadesátých let 14. století, lze se patrně domnívat, že odpor k právu úředníků vybírat vysoké viny byl postulátem určité části tehdejší české šlechty.³⁰

Za jakousi pozdní a pravděpodobně i málo úspěšnou reakci na tyto snahy je možno považovat nález tentokráte zemského soudu z r. 1437.³¹ V přestávce mezi vlastním husitským obdobím a nadcházející érou poděbradskou bylo asi jednou z předních starostí představitelů zemského soudu při opětném zahájení jeho činnosti stanovit nově výši vin. Účelem tohoto aktu bylo zřejmě mimo jiné zdůraznit nově i oprávněnost vin znějících na násobek rozsudkem uloženého peněžitého plnění, a to snad i mimo jejich původně výlučnou oblast. Ve zmíněné nové úpravě vin z r. 1437 se hovoří totiž jen o vinách znějících na násobek sumy, k jejímuž zaplacení je žalovaný odsouzen. Přitom tyto viny, které mají být zřejmě ukládány ve všech druzích sporů, mají být vymáhány nikoliv v rámci normálního exekučního řízení, nýbrž prostřednictvím zvláštního řízení, které ve všem upomíná na způsob, jímž byly vymáhány podle Ondřeje z Dubé pětivěrdunkové viny sporů vlastnických a majetkových. Od něho se liší bezpochyby jen v nepatrných podrobnostech. Z význam-

²⁸ Tamtéž, čl. 144 „A také pro povýšení úřadov ta jim jest moc dána, jak páni nad svými úročníky mají, aby se toho nedopůštěli, jímžto by svým vyšším práci a sobě neklid učinili...“.

²⁹ CIB II.2 Jus curiae regiae, II., č. 25 (str. 406) „Vina při puohonu, ktož ji dopustí, jest pět věrduňk... (Ale staré právo jest, že čeho puovod požene a vysvědčí puohon, tolikáž vina jde na úřad. A nevysvědčil-liby puovod puohonu požena, ta vina obrátí se na puovoda).“

³⁰ J. Kejř, Počátky dvorského soudu, Praha 1956, str. 31.

³¹ CIB III.2, str. 8.

nějších rozdílů třeba se zmínit jedině o tom, že závěr tohoto řízení měl být uskutečňován bez „milosti“. Pětivěrdunková taxa v úpravě z r. 1437 sice nezmizela, byla však nově odkázána pro případ, že se odsouzený, který měl platit vinu, dohodl s úřadem. Jinými slovy tedy, zásadně se platilo jako vina tolik, na kolik zněl rozsudek, a v případě, že se odsouzený dohodl se soudem, musil zaplatit nejméně alespoň pět čtvrtin hřivny. Jak ovšem se měla celá věc technicky řešit u sporů, kde rozsudek nezněl na peníze, o tom se citovaný nález ve svém těžko srozumitelném textu nezmiňuje. Patrně tato otázka se asi ani neobjevila, neboť nález z r. 1437 byl jen krátkodechou epizodou.

R. 1437 končí v podstatě historie vin zemského práva v Čechách. Všehrd se o nich zmiňuje již jen jako o obsoletní instituci, o které z téhož důvodu odmítá psát.³²

Neobyčejně zajímavé však je, jak Všehrd celou věc zdůvodňuje. Viny prý podle Všehrdovy dikce úředníci „promlčeli proti zemi“. Srovnáme-li tuto část Všehrdova výkladu s tím, co bylo výše řečeno o pravděpodobném významu ideového zdůvodnění práva na viny u Ondřeje z Dubé v souvislosti s pokusem o novou úpravu vin u dvorského soudu, lze se patrně dopídit i určitějšího výsledku. Nespokojenost s vysokými procesními vinami, kterou můžeme předpokládat u části české šlechty, bezpochyby ještě zesílila během dlouholeté nečinnosti zemského soudu v období husitském a v době bezprostředně na ně navazující. Lze-li považovat nález z r. 1437 za pokus o návrat ke starým poměrům v oblasti ukládání vin či dokonce za pokus o prosazení určitých maximalistických požadavků, pak jistě odpůrci vin nedopustili, aby po definitivní konsolidaci zemského soudu kolem poloviny století se takovýto pokus mohl opakovat. Na konec snad celá záležitost opravdu skončila tak, jak praví Všehrd a ve formálním „promlčení“ nároků na viny mohl být spatřován dobrý prostředek, jak nepohodlnou instituci sprovodit ze světa. V tomto smyslu by tedy zpráva Všehrdova nebyla jen abstraktním a obecným stylistickým obratem, nýbrž odrazem skutečných událostí. Na to, že nespokojenost se systémem ukládání procesních vin nebyla uvnitř české šlechty omezena asi jen na úzký okruh několika odpůrců, ukazuje i jiná Všehrdova zmínka,³³ ve které opětně zdůrazňuje, že ukládání vin zaniklo a dodává „leč by se k tomu země znovu podvoliti chtěla“.

Cena zpráv Všehrdových spočívá dále i v tom, že nás informují blíže o tom, komu výnos vin posléze připadal. Viny podle Všehrda tvořily významnou položku mezi příjmy tzv. menších úředníků.³⁴ Lze se tedy domnívat, že poté, co se konstituoval vedle zemského soudu menší zemský

³² Všehrd, VII., 31.

³³ Tamtéž, VII., 26., 5.

³⁴ Tamtéž, VII., 31.

soud jako kollegium těchto menších úředníků, přepustili představitele většího zemského soudu výnos vin svým místouředníkům. Tato okolnost nám dává také blíže pochopit, odkud pramení rozmrzelý Všehrdův tón, s nímž se setkáváme všude tam, kde se o vinách zmiňuje. Všehrd jako místopísař jistě nebyl lhostejným k tomu, že ukládání vin zaniklo.

Pravděpodobně však ne všichni Všehrdovi současníci sdíleli jeho pesimistický názor na případnou obnovu praxe vin. Ukazuje na to snad skutečnost, že s ustanovením o vinách se setkáváme ještě ve Vladislavském zemském zřízení,³⁵ nepochybně však již bez reálného dosahu.

Zánik vin v zemském právu přežilo jedině další užívání terminologického označení „vina“, ovšem bez starého obsahu. Jak rychle vymizelo vědomí o tom, čím staré procesní viny ve skutečnosti byly, na to ukazuje i sám Všehrd, který pravděpodobně zaměňoval starou vinu, kterou platil v určitých případech žalobce, s poplatkem placeným za výmaz („propuštění“) půhonu.³⁶

*

Shrneme-li výsledečné závěry obou studií, je možno říci, že v jediný celek je spojuje nejen věcně problematika exekučního řízení, nýbrž do jisté míry i jaksi společný osud institucí, jejichž vývoj jsme zkoumali. Závěry, které totiž v obou případech získáváme, nevyúsťují nikterak v přesné ohraničení a určení jedné nebo několika jednoznačných příčin. Ale právě tato skutečnost, způsobená bezpochyby nedostatkem zpráv z pohnutých let 15. stol., nám velmi dobře ukazuje možnost dalšího závěru obecnější povahy. Ukazuje totiž na to, jak všechny instituce zemského práva byly v neustálém pohybu, ba dokonce, že i tam, kde bychom nějaké změny nejméně očekávali, docházelo k řadě proměn, které měnily právní obyčeje a právní praxi téměř ze dne na den a jež byly výsledkem rozličných interesů, jejich povahu a obsah spíše tušíme než známe.

³⁵ Vlad. zem. zř. (Archiv český, V.), čl. 347, který je doslovnou recepcí známého již ustanovení z Jus curiae regiae (výše pozn. č. 29).

³⁶ Všehrd, VII., 31 — zanikly prý všechny viny s výjimkou viny při „odboji“ a viny při propuštění půhonu. V prvním si však Všehrd odporuje, neboť vina při odboji podle jeho vlastních slov zanikla (srov. VII., 26., 5). Částka placená při propuštění půhonu byla zřejmě označována za vinu prostě v tom smyslu, že byla chápána jako běžná pokuta. Všehrd užil termínu vina v tomto smyslu i jinde, srov. např. při brání s komorníkem VII., 19. Pokud jde o vinu při propouštění půhonu, je možno Všehrdovo stanovisko snad částečně vysvětlit tím, že dříve byla za propuštění placena pětivěrdunková taxa (CIB II.2 Jus curiae regiae II., č. 27, str. 407). V době Všehrdově však poplatek obnášel 79 grošů (srov. i VI. zem. zř., čl. 161).

ZWEI BEITRÄGE ZUR ENTWICKLUNG DES ZWANGS- VOLLSTRECKUNGSVERFAHRENS IM BÖHMISCHEN LANDRECHT

V. Urfus

1. „Zvod“ und „panování“.

Ein sehr bedeutendes Gebiet des Landrechtes in den böhmischen Ländern bildeten die Regeln über die Exekution, besonders die Regeln über die Immobiliarexekution. Die Zwangsvollstreckung dieser Art kannte das böhmische Landrecht in zwei Formen, wobei sich beide Arten von einander unterschieden, einerseits durch die Länge der Exekutionsprozedur, andererseits in der Form der einzelnen Exekutionssakte. In erster Linie ging es um die Zwangsvollstreckung auf Grund eines Eigentumsstreites, im zweiten Falle um die Zwangsvollstreckung wegen einer Geldforderung. Ein bedeutendes Charakteristikum dieser Zwangsvollstreckung war die Tatsache, daß fast vom Anbeginn des Vollstreckungsverfahrens dem Exequenten das Recht gesichert wurde, die Feudalrente von den Untertanen des Gegners in dem der Höhe seiner Forderung entsprechenden Verhältnis einzuziehen. Diese Wirkungsart war im Vollstreckungsverfahren mit einem „zvod“ (Anleihe, Einführung) genannten Akte verbunden, wobei der nachfolgende, als „panování“ (Beherrschung) bezeichnete Akt dem Exequenten sogar die Möglichkeit bot, sehr hart gegen die Untertanen des Exekuten einzuschreiten, welche ihm gegenüber nicht ihre Untertanspflichten erfüllten. So war der Charakter des Vollstreckungsverfahrens bis zum 15. Jahrhundert beschaffen. Im Laufe dieses Jahrhunderts kommt es dann zu Änderungen, welche schließlich dazu führen, daß der Exequent den Anspruch auf die Feudalrente während des Verlaufes des Vollstreckungsverfahrens verliert. Der Ausgangspunkt dieser Entwicklung waren ohne Zweifel die Reformen, welche wir in die Hälfte des 14. Jahrhunderts setzen können. Durch sie wurde vor allem die Praxis der sg. Beherrschung neu geregelt, welche ursprünglich ein beliebig oft zu wiederholender Akt war, durch den das Recht des Exequenten auf die verschiedensten Abgaben von den Untertanen des Exekuten betont, bzw. direkt realisiert wurde. Die neue Praxis bestand darin, daß feste Termine festgesetzt wurden, zu denen beherrscht werden konnte. Dadurch kam es zu einer gewissen Beschränkung der Zahl der einzelnen „Beherrschungen“, was dann zusammen mit noch weiteren Umständen dazu führte, daß die Beherrschung zu einem rein formalen Akte wurde und zugleich damit auch die „Anleihe“ als Vollstreckungsakt, aus dem die „Beherrschung“ eigentlich hervorging. Der gesamten Richtung dieser Entwicklung waren zweifellos auch die Veränderungen in der Ökonomik der feudalen Gesellschaft behilflich, besonders die Verschiebung von der feudalen Geldrente in Richtung auf die Adels-Regiewirtschaft.

2. „Viny“ und ihre Eintreibung.

Eine Gruppe charakteristischer Vollstreckungsregeln des böhmischen Landrechtes bilden die Regeln über die Eintreibung der sg. „viny“ (vina, culpa = Schuld, d. h. Pöinalgeld). Der Terminus „vina“, welcher sonst im böhmischen Recht die laufende Geldstrafe bezeichnete, drückte in der Gerichtspraxis des böhmischen Landgerichtes eine besondere Art von Zahlungen aus, welche eine gewisse Übergangsform zwischen Geldstrafen und Gerichtsgebühren im heutigen Sinne waren. Diese Gruppe von Gerichtszahlungen war nicht einmal in sich selbst einheitlich. Die „Schulden“ waren sowohl in der Art verschieden, wie sie eingetrieben wurden, wie auch in der Höhe, in der sie verhängt wurden. In Schadensersatzprozessen und in einigen nach der heutigen Auffassung strafrechtlichen Prozessen wurden die „Schulden“ im Rahmen des normalen Vollstreckungsverfahrens eingetrieben. Wir haben es hier mit dem uralten und dem frühfeudalen Recht in einem bedeutenden Maße gemeinen Grundsatz zu tun, daß der Betrag, den der Schadenstifter bezahlte, in einem bestimmten Verhältnis geteilt wird zwischen dem Beschädigten und dem Gericht als dem

staatlichen Organ, das dem Geschädigten zu seinem Rechte verhilft. In laufenden Besitzstreitigkeiten wurde hingegen eine „Schuld“ verhängt, deren Höhe durch eine taxativ bestimmte feste Summe festgesetzt wurde und deren Bezahlung in einem eigenen Verfahren betrieben wurde, welches nichts mit einer normalen Zwangsvollstreckung gemeinsam hatte. Der Ursprung dieser „Schulden“ war zweifellos ebenfalls pönal, die Entwicklung ging hier freilich in gewissem Sinne einen anderen Weg als bei den Schadensersatzstreitigkeiten, wo zu dem ursprünglich pönalen Charakter mit der Zeit Reparationselemente hinzutraten. Die „Schuld“ bei Besitzstreitigkeiten entwickelte sich wahrscheinlich aus der Geldstrafe, welche dem Beklagten auferlegt wurde, der nicht vor dem Gericht erschienen war, um hier auszusagen. Ein charakteristischer Zug der „Schulden“, welche schon vom Ende des 14. Jahrhunderts an offensichtlich einige Zeichen des Verfalls aufzuweisen beginnen, bis zu ihrem Verschwinden im Verlaufe des 15. Jahrhunderts, blieb die Tatsache, daß sie von den Zeitgenossen sowohl für Geldstrafen, als auch für Gerichtsgebühren gehalten wurden und zwar auch dort, wo schon die Voraussetzungen für die begriffliche Trennung beider Kennzeichen vorhanden waren.